

Мачей Кротофіл,
Університет Миколая Коперніка (Торунь, Польща)
Ігор Срібняк,
Київський університет імені Бориса Грінченка
Анна Хлебїна,
Слов'янська бібліотека,
Національна бібліотека Чеської Республіки (Прага)

ОСНОВНІ ПРОЯВИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ РОБІТНИЧИХ КОМАНД УГА В ЧСР, 1922 – БЕРЕЗЕНЬ 1923 рр.

(за матеріалами часопису «Український Скиталець»)¹

Перебування вояків УГА у таборах інтернованих на теренах ЧСР було нелегким випробуванням, особливо в зимовий час, що було зумовлено досить скудним таборним харчуванням та неможливістю обігрівати належним чином бараки через відсутність достатньої кількості вугілля для опалення. Натомість навесні-влітку таборян організовано залучали до різноманітних робіт, формуючи з них робітничі команди (сотні) та відряджаючи їх до багатьох чеських міст та містечок. Ці команди були організовані на військових засадах та підлягали призначеним командуванням інтернованих частин УГА старшинам. Вояцтво УГА було зацікавлене в участі у такого роду роботах, бо це дозволяло зробити грошові заощадження, які би могли бути витрачені взимку для поліпшення харчування та придбання теплого одягу, а також для підтримки членів родин інтернованих (в разі їх наявності).

Короткий огляд здобутків робітничих команд УГА на культурно-освітній ниві був

1 Díl «Hlavní projevy činnosti pracovních oddílů UHA v ČSR, 1922 – březen 1923 (dle materiálů časopisu Ukrajinský skytalec)» vznikl na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury. Rozdíl «Основні прояви життєдіяльності робітничих команд УГА в ЧСР, 1922 – березень 1923 рр. (за матеріалами часопису «Український Скиталець»)» був підготовлений на основі інституційної підтримки довгострокового концептуального розвитку науково-дослідної організації, наданої Міністерством культури Чеської Республіки – авт.

наведений С. Наріжним². У двох пізніших розвідках про інтерновані частини УГА в ЧСР або взагалі майже нічого не повідомляється про позатаборове повсякдення вояцтва в цій країні³, або подаються про це лише окремі факти⁴. Специфіка функціонування робітничих команд УГА була проаналізована в рамках окремої статті І. Срібняка, яким для цього були використані матеріали ЦДАГО і ЦДАВО України, а також інформація, що була почерпнута з окремих чисел «Українського Скитальця»⁵. Джерельний потенціал журналу став предметом дослідження в розділі колективної монографії⁶, щоправда він стосувалося відтворення лише таборо-

2 Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома Світовими війнами. Прага, 1942. Ч.І. С.67-70.

3 Павленко М.І. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умов перебування (1919-1924 рр.). К., 1999. 352 с.

4 Срібняк І.В. Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці у країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становище, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919-1924 рр.). К., 2000. С.123-126.

5 Срібняк І. Позатаборовий простір інтернованих військ УГА в ЧСР: повсякдення робітничих відділів (1922-1923 рр.) // Київські історичні студії. К., 2016. № 2. С. 49-59.

6 Мартянова Я., Срібняк І., Хлебїна А. Матеріали часопису «Український скиталець» як джерело для реконструкції таборного повсякдення інтернованих вояків-українців УГА в Чехословаччині (1922 р.) // Człowiek w historii vs historia człowieka. Monografia zbiorowa. Warszawa-Paryż: Międzynarodowe konsorcjum naukowo-edukacyjne im. Luciena Feburga, 2021. S. 161-166.

вого повсякдення інтернованих вояків-українців УГА.

* * *

Після ліквідація табору інтернованих військ УГА в Німецькому Яблонному в цьому місті продовжувала працювати робітничача сотня, члени якої підтримували високу трудову дисципліну, а також прагнули належним чином організувати своє культурно-освітнє життя. В силу цього в сотні активно розвинув свою діяльність культурно-просвітній гурток, працювали читальня та крамниця, діяв чоловічий хор, який охоче виконував українські народні пісні на святах. 1 липня 1922 р. на концерті в честь Тараса Шевченка виступ хору був настільки успішним, що привернув увагу запрошеного на нього урядовця МЗС ЧСР (його прізвище не було зазначено у статті – *авт.*). Члени сотні долучалися й до збірок пожертв (на пам'ятник померлим українцям у Німецькому Яблонному, для голодуючих в Україні, а також на потреби хворих¹.

У місті Пардубиці у 1920-1922 рр. перебувала робітничача сотня УГА, яка виконувала роботи у розташуванні залізничного полку армії ЧСР. Згадувані роботи спершу були досить виснажливими, але з часом інтерновані адаптувались і виконували доручений їм обсяг робіт вже не перевиснажуючись. Сотня працювала в будні дні (понеділок-п'ятниця), у суботу вояки могли займатися спортивними вправами та були зобов'язані присвятити частину свого часу прибиранню власних помешкань – двох бараків. Харчування інтернованих українців забезпечувалося місцевою військовою кухнею, яка отримувала для цього відповідну кількість продуктів. Найбільше інтернованим дошкуляла ситуація із забезпеченістю вояцтва одягом, причому особливо нестерпною вона ставала взимку².

При сотні діяв просвітній гурток, який дбав про задоволення культурно-освітніх потреб вояків-українців. Заходами його управи, і зокрема Фурманського (голова), Шевцова (скарбник) і Маха (писар) для кількох неграмотних був організований вечірній курс, завдяки навчанню на якому остан-

1 З життя поза табором // Український Скиталець. Йозефів, 1922 (Серпень). № 16. С.9.

2 З життя поза табором // Український Скиталець. Йозефів, 1922 (Квітень-травень). № 13. С.13-14.

ні навчилися писати рідним листи та самостійно читали часописи. Гурток утримував бібліотеку (з 80 книжок), причому управа намагалася поповнювати її фонд шляхом докуповування книг, а також випозичаючи їх з таборової бібліотеки в Йозефові. Гурток також передплачував часописи з різних міст, зокрема Відня, Ужгорода та Львова (у т.ч.: «Громадський вісник», «Земля й воля», «Український прапор», «Соборна Україна», «Руська Нива», «Америка»). Гурток також заснував крамницю, завдяки прибутковій діяльності якої стало можливим покривати видатки для придбання часописів та книг. Стрільці самостійно провадили справи крамниці, комендант сотні Стадник здійснював лише загальний контроль. Загалом майно просвітнього гуртка оцінювалося в 6000 крон чехословацьких (к.ч.)³.

У ще одній робітничій сотні, що працювала у м. Пардубиці, значної популярності серед місцевих жителів набув театральний «Аматорський гурток». Він був заснований групою вояків УГА – «любителів сцени», які в такий спосіб намагалися ознайомити побратимів з творами українських драматургів, а також здійснити свої власні постановки. 1 квітня 1922 р. гурток дебютував виставою «Назар Стодоля» Тараса Шевченка, яка відбулася у приміщенні місцевої філії YMCA⁴, отримавши теплі відгуки від присутніх на ній глядачів з числа місцевої публіки⁵.

Робітничі команди УГА виконували найрізноманітнішу роботу, так зокрема – сотня в Мостах (106 стрільців) була відряджена сюди для розбору будівель колишнього табору для полонених. Попри значний обсяг робіт сама праця з розбору бараків не була обтяжливою, що очевидно ж подобалося таборянам, оскільки їм не доводилось виснажувати себе понаднормовою працею, а крім того – вони мали достатньо часу на відпочинок. Разом з тим вояки цієї сотні взимку – на початку весни 1922 р. дуже активно долучилися до збору пожертв на різні гуманітарні

3 З життя поза табором // Український Скиталець. Йозефів, 1922 (Квітень-травень). № 13. С.13-14.

4 *Young Men's Christian Association* – Молодіжна християнська асоціація, благодійна американська організація, що надавала гуманітарну допомогу в таборах полонених та інтернованих різних країн Європи (у т.ч. й в ЧСР) – авт.

5 З життя поза табором // Український Скиталець. Йозефів, 1922 (Квітень-травень). № 13. С.12-13.

Пам'ятник померлим українцям у Німецькому Яблонному. ЧСР, 1921 р. Národní knihovna ČR, f. Speciální sbírky, T-UF-3-101.

потреби, зібравши для цього досить значні суми. Найбільша їх частина (810 к.ч.) була спрямована на потреби розвитку «Рідної школи»¹ в Галичині, ще 300 к.ч. були передані для будівництва в Німецькому Яблонному пам'ятника загиблим воякам УГА, який був покликаний нагадувати про тернистий шлях цієї військової формації².

Члени цієї робітничої команди подбали й про т.зв. «50-сотиківців» (групу колишніх полонених галичан, які повернулася з італійського полону, і мали з числа українських комбатантів найменше грошове забезпечення в ЧСР), яким було визначено суму в 500 к.ч., і ще 150 к.ч. призначалися для підтримки хворих стрільців своєї сотні. На гуманітарні потреби витрачалася й частина прибутку (7202 к.ч. протягом першої

половини 1922 р.) заснованої при цьому робітничому відділі крамниці³.

Досить розвинутою була й культурно-просвітницька складова життєдіяльності цієї сотні, що стало можливим завдяки виступам аматорського співочо-драматичного гуртка, який спорадично готував свої імпровізовані концерти. Загалом їх відбулося три, а крім того заходами аматорів була поставлена вистава «Пан Штукаревич» та розпочато підготовку до постановки п'єс «Мартин Боруля» та «Невольник» Кропивницького (станом на березень 1922 р.). Для малограмотних стрільців цієї сотні відбувалися виклади з читання та письма, діяв стрілецький захист, який допомагав військовим підтримувати власну фізичну форму. Місцеве населення ставилось до сотні з прихильністю та підтримувало їхні «культурні змагання», радо долучаючись до вистав та концертів⁴. Все це давало підстави редакції «Українського Скитальця» вважати його членів одними з найсвідоміших борців за українську державність.

Робітнича сотня в Терезині (або «Український сторожовий курінь») була однією з найбільш організованих та дисциплінованих формацій серед усіх таких робітничих відділів. Робітники «куреня» були задіяні в різних роботах, які не вимагали великих зусиль для їх виконання. Частина стрілецтва забезпечувала охорону військових складів чехословацької армії, а інша працювала на верстатах в складах зброї та амуніції (здебільшого – ремонт ушкоджених зразків). Кожен робітник зі складу цього відділу одержував необхідний одяг, взуття та білизну в разі потреби. У казармі кожен стрілець мав власне ліжко та постільну білизну, протягом усього часу дотримувались всі чинні санітарні норми. Заходами вояків цієї сотні була створена власна читальня, провадилися освітні курси. Командування тамтешнього підрозділу армії ЧСР та місцеве цивільне населення високо оцінювали самоорганізацію та дисципліну членів цієї робітничої сотні⁵.

Слід відзначити, що майже у кожній робітничій сотні УГА проводилися різні куль-

1 У 1881-1926 р. – «Українське педагогічне товариство», від 1926 р. – товариство «Рідна школа». Освітньо-виховне товариство на підтримку українського шкільництва. У 1939 р. було ліквідоване.

2 З життя поза табором // Український Скиталець. Йозефів, 1922 (Лютий-березень). № 12. С.16.

3 З життя поза табором // Український Скиталець. Йозефів, 1922 (Лютий-березень). № 12. С.16.

4 З життя поза табором // Український Скиталець. Йозефів, 1922 (Лютий-березень). № 12. С.16.

5 З життя поза табором // Український Скиталець. Йозефів, 1922 (Вересень). № 17. С.14.

турно-освітні заходи, причому таборяни не лише самотужки виконували всю підготовчу роботу (для заснування гуртків та курсів), але забезпечували їх подальшу діяльність. Так, зокрема, члени українського робітничого відділу в Ліберці після виконання основної своєї роботи долучалися до проведення різних просвітницьких акцій. Справу полегшувало те, що ця сотня мала свою власну читальню, в якій тричі на тиждень відбувались публічні читання з різних галузей знань (історія, географія та українська література) для всіх бажаючих. Не всі вояки зі складу цієї сотні були грамотними та вміли читати, але завдяки цим заходам – усі вони могли отримати нові знання та актуальну політичну інформацію. Крім того, для десяти неграмотних заходами коменданта сотника Чайковського провадився спеціальний курс читання й письма. Відділ організував й власну крамницю, дохід від роботи якої йшов на закупівлю додаткових продуктів для стрілецтва та поповнення бібліотеки читальні¹.

У місті Градець-Кралове (на початку ХХ ст. часто використовувалась німецька назва *Königgrätz* – в українських джерелах *Кенігрец*) перебували дві робітничі сотні УГА, члени яких були об'єднані патріотичним поривом, єдністю і бажанням отримати нові знання. 7 грудня 1921 р. спільними зусиллями двох сотень був заснований культурно-просвітній гурток, який вдався до організації «вечорів забав» для стрільців та постановки аматорських вистав. До його заслуг слід віднести проведення свята, присвяченого пам'яті гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного, яке відбулося в одному з орендованих для цієї цілі приміщень, чисельну участь в якому взяло українське стрілецтво та місцева цивільна публіка².

Окремі робітничі команди УГА могли формуватися з меншої кількості вояків, як то було з українським відділом у містечку Рудольфов у південній Чехії. До його складу належало лише 29 осіб, але тим не менш його актив спромігся в січні 1922 р. організувати тримісячний курс грамоти для неграмотних і малограмотних, виклади на

1 З життя поза табором // Український Скиталець. Йозефів, 1922 (Лютий-березень). № 12. С.16.

2 З життя поза табором // Український Скиталець. Йозефів, 1922 (Липень). № 15. С.13.

Плакат на підтримку товариства «Рідна школа». ЧСР, Йозефов, 1920-ті роки. Slovanská knihovna – Národní knihovna ČR, f. Speciální sbírky, T-UEP-1-2263.

якому відбувалися щоденно (окрім неділі та святкових днів). Для решти вояцтва протягом зимових місяців проводилися заняття з історії України, географії та народного господарства, а також вільні оповіді на різні історично-етнографічні теми (останні користувалися найбільшою популярністю). Члени цієї команди охоче долучались до обговорення прочитаних ними книжок і окремих газетних матеріалів, що стало можливим завдяки передплаті командою часописів «Громадський Вісник» та «Український прапор». В квітні 1922 р. для всіх бажаючих був проведений спеціальний курс з вишивання українських візерунків³.

Українська робітничка команда перебувала й у місті Чеське Будейовіце, де за ініціативою десятника УГА Івана Гладуняка теж був організований курс вишивання, до участі в якому зголосилися 26 учнів (після його завершення вони самостійно вишивали собі сорочки). Заходами чотаря УГА Рудого для членів цієї команди був проведений торгівельний курс, який тривав з 26 грудня

3 З життя поза табором // Український Скиталець. Йозефів, 1922 (Квітень-травень). № 13. С.12.

Плакат благодійного концерту на підтримку голодуючих в Україні за участю українського хору в м. Подєбради. 30.7.1922 р. Slovanská knihovna – Národní knihovna ČR, f. Speciální sbírky, T-UEP-1-2290.

1921 р. і до 31 березня 1922 р. В рамках цього курсу відбулися заняття з «теорії заснування кооперативів» (8 годин), «урядження і ведення крамниці» (8), товарознавство (12), цінних паперів (3), народного господарства (16), торгівельного й промислового права (10), ділового листування (6) та «ведення [бухгалтерських] книг» (65). Всім учасникам курсу після його завершення були видані відповідні свідоцтва¹.

За оцінкою членів робітничої сотні УГА, які працювали у Брно та його околицях, виконувана ними робота була досить монотонною, з огляду на що для них було важливим привнести в повсякденне життя конструктивний зміст. Заходами коменданта сотні сотника Газдайка їх побут був організований на військовий взірєць, харчове забезпечення інтернованих було поставлено добре (вояки отримували пайок солдата армії ЧСР). При сотні діяв просвіт-

1 З життя поза табором // Український Скиталець. Йозефів, 1922 (Квітень-травень). № 13. С.12.

ницький гурток, члени якого організували відчити з різних тем, у т.ч.: «Початок галицького повстання», «Організація села», «Про націю», «Кооперативи». Для шістьох неграмотних вояків сотні було влаштовано проведення курсу грамоти, який провадив студент медицини Темник².

Робітничий відділ УГА в словацькому місті Банська Бистриця розміщувався у військових казармах, в яких кожний стрілець мав «своє ліжко, сінник, заголовок (подушку – *авт.*), два покривала і два простирала». За оцінками вояків, які належали до цього відділу їх праця була досить тяжкою, вони розбирали бараки та здійснювали підвезення будівельних матеріалів для новобудов. Але при цьому «Стрільці тримаються добре. Сповняють по військовому всі прикази, видно карність (дисципліну – *авт.*) і порядок». Праця відділу в освітній царині була розпочата лише в другій половині 1922 р. та продовжена на початку наступного. Так, зокрема, з 20 січня 1923 р. був започаткований курс для неграмотних і малограмотних (провадив хорунжий Путько), участь в якому взяли 8 вояків. Одночасно був організований і курс німецької мови (хорунжий Дітріх), який відвідували 5 осіб³.

До робітничого відділу в Кошицях (комендант поручник Ліщинський) долучився ще один старшина УГА – поручник «Лихо» (справжнє ім'я), який перед тим втік з польського полону. Маючи навички роботи з деревом, останній став у вільний час займатися його різьбленням та конструюванням дерев'яних скринь, рамок й образів. Невдовзі кілька інтернованих виявили бажання долучитися до таких робіт, прагнучи отримати відповідні навички. За ініціативою поручника Ліщинського окремі вироби членів його сотні були презентовані на відкриті господарсько-промислової виставки у Кошицях, яку відвідало понад 80 000 місцевих мешканців. Дехто з них виявив своє зацікавлення цими виробами українців, завдяки чому більша їх частина була придбана, а виручені гроші – передані майстрам⁴.

2 З життя поза табором // Український Скиталець. Йозефів, 1922 (Вересень). № 17. С.14.

3 Зі Скитальщини // Український Скиталець. Відень, 1923. 15 лютого. № 26. С.44.

4 Вироби українських робітничих сотень на чеській виставі // Український Скиталець. Йозефів, 1922 (Жовтень). № 18. С.13-14.

Члени української робітничої сотні в м. Комарно, які проживали у військових казармах, мали можливість використовувати свій вільний час для занять фізичними вправами та самоосвіти (шляхом прочитання газет і книжок, а також прослуховуванням лекцій з історії та географії). Потужним засобом їх згуртування стала організація святкового вечора з нагоди Шевченківських днів, що був проведений наприкінці березня 1922 р.¹

Проведення культурно-освітньої роботи у робітничих сотнях, відряджених до Праги, мало свою специфіку в силу того, що вони перебували у різних районах міста, відтак їх членів було досить складно зібрати всіх гуртом в одному місці для проведення навчання, обравши при цьому прийнятний для більшості час для проведення занять. Але попри ці складнощі 4 листопада 1922 р. розпочався курс для неграмотних та малограмотних та вечірні виклади для стрільців². Але інколи через таку роз'єднаність та нерозуміння місцевим населенням національних прагнень українців, душі інтернованих огортав сум. Така ситуація мала місце в м. Чеслав, бо тамтешня робітнича сотня була поділена на 9 команд, кожна з яких працювала в різних частинах міста. При цьому «місцеве населення, ще не розуміючи хто ми, відносились до нас, як до полонених, називаючи нас то румунами, то «русами»³. В цьому випадку для членів робітничої команди потрібен був певний час аби місцеві мешканці перемінили своє ставлення до інтернованих вояків УГА.

Але попри всі старання комендантів сотень та командування інтернованих військ УГА моральний стан частини вояцтва залишався пригнобленим, і саме це підштовхувало декого до прийняття фатальних рішень, як то мало місце з Михайлом Сметаною – членом робітничої сотні в Німецькому Яблонному. Він довгий час перебував в італійському полоні, а потім прибув до табору в Ліберці, де його життя не стало вільготнішим. Кількалітнє перебування у таборах позначилося на його психіці, і разом з тим – він все більше сумував за своєю батьківщи-

1 З життя поза табором // Український Скиталець. Йозефів, 1922 (Квітень-травень). № 13. С.12.

2 Зі Скитальщини // Український Скиталець. Відень, 1923. 15 січня. № 24. С.41.

3 Зі Скитальщини // Український Скиталець. Відень, 1923. 1 лютого. № 25. С.42-43.

ною. В своєму останньому листі він написав: «Не повинен я загинути тут таким способом. Розумію, що своїм вчинком не зможу більше виконати свій обов'язок перед державою, знаю, що всі з ким я «терпів» – осудять мій вчинок, але годі. Немає сили бачити більше страждання українців. Прощайте всі, прощай Україно». Його самогубство (він кинувся під потяг) позначився на моральному та емоційному стані усіх його побратимів, тимчасово загостривши у частини з них відчуття безвиході та приреченості⁴.

У цій ситуації важливим було запобігти посиленню таких настроїв, і одним із ефективних заходів для цього стало відзначення пам'ятних дат та національних свят, а також влаштування концертів, інколи – за участю українських артистів. Один з таких концертів був організований заходами спеціально створеного комітету при робітничій сотні у Ліберці (6 жовтня 1922 р.). До участі в ньому були запрошені військовий оркестр з Йозефова та співак-тенор з Братислави (українець Руснак, який виступав як соліст, вже маючи досвід участі у благодійному концерті в таборі Йозефов). Чистий прибуток від проведення концерту склав 562 к.ч., з яких 483 к.ч. були перераховані на допомогу голодуючим в Україні⁵.

Потужний мобілізаційний вплив на інтернованих справляв «День Листопадового зриву», який відзначався вояками УГА з нагоди встановлення 1 листопада 1918 р. української влади в м. Львів. Члени робітничої сотні в Братиславі доклали багато зусиль аби належним чином його відсвяткувати у

4 З життя поза табором // Український Скиталець. Йозефів, 1922 (Серпень). № 16. С.9-10.

5 Зі Скитальщини. Український Скиталець. Відень, 1923. № 23.1 січня. С. 60-61. Принагідно слід відзначити, що ЧСР була єдиною країною у світі, яка надавала допомогу голодуючим у Радянській Росії та Україні на державному рівні (не лише окремі організації, як, зокрема, АРА у США). Допомога голодуючим в Україні, крім того, що надходило з державного бюджету, була централізовано організована через Чехословацький Червоний хрест, який на пожертви окремих осіб і організацій збирав потяги з продуктами харчування, одягом і медикаментами. Долю конкретно цього збору важко з'ясувати, тому що у вересні 1922 ЧСР допомогу остаточно припинила через параноїдальну позицію радянських органів. Тоді ж більшовики проголосили, що голод офіційно припинено і організували комісію з ліквідації його наслідків. ЧСР після цього всю енергію зосередила на допомогу емігрантам.

Хор укр[аїнської] робітничої сотні ч[исло] 11. В центрі групи – Осип Павлишин (1882-1942). ЧСР, перша половина 1920-х рр. Slovanská knihovna – Národní knihovna ČR, f. Speciální sbírky, T-UF-3-22.

1922 р. – прибрали й прикрасили свій барак, в якому ввечері був проведений невеликий концерт. Над імпровізованою сценою поміж гербів, українських і чехословацьких прапорів був встановлений образ Тараса Шевченка на тлі війська, яке ладувалося до битви. Свято завершив виступ сотника В. Лаврова-Равлюка, який присвятив його президенту ЗУНР Є. Петрушевичу¹.

Відзначення цієї пам'ятної дати відбулося практично в кожній робітничій сотні УГА. В українському відділі у Брно вшанування цієї події розпочалося з виступу його коменданта сотника Корнила Купчанка, який дав короткий огляд подій всього періоду існування ЗУНР. Далі на гостей чекали декламації, пісні та урочисте виконання гімну. Серед присутніх були поважні чеські гості – окружний комендант Моравії генерал Подгайський, генерал Біли, представник частин армії ЧСР у Брно, а також ще кілька чехословацьких офіцерів. До свята приєдналися й представники академічної спільноти з Бол-

1 З життя поза табором // Український Скиталець. Йозефів, 1922 (Листопад-грудень). № 10. С.10.

гарії та Югославії. Українські стрільці висловили щиру подяку за підтримку та присутність на святі усім гостям².

Доволі масштабним було святкування дня 1 листопада 1922 р. українськими робітничими відділами в м. Хеб. О 9.30 ранку сотні вирушили вулицями міста у супроводі військового оркестру до місцевої церкви для участі у Службі Божій. Її настоятель наприкінці церемонії провів певні паралелі: «три дні ми святкували національне свято відродження чехословацької держави, а сьогодні святкуємо 4-х річчя пам'яті воскресіння української держави Галицької землі». Наприкінці оркестром були зіграні державні гімни – «Ще не вмерла Україна» та «Kde domov můj?»³.

«З великою пошаною» день «Листопадового зриву» був відзначений у робітничій сотні в м. Банська Бистриця. Цього дня комендант відділу хорунжий Дітріх виголосив коротку промову, після якої хор вояків

2 Свято 1 листопада в українському робітничому відділі в Берні [в Брно] // Український Скиталець. Відень, 1922. 15 листопада. № 20. С.47-49.

3 Свято 1 листопада // Український Скиталець. Відень, 1922. 1 грудня. № 21. С. 44-45.

відспівав «Ще не вмерла Україна» і «Многі літа», присвятивши їх президенту (диктатору) ЗУНР Є. Петрушевичу. Тоді ж була проведена збірка пожертв для потреб «Рідної школи», під час якої вдалося зібрати 65 к.ч.¹ Крім урочистих зборів члени робітничого відділу з Німецького Яблонного 2 листопада вшанували пам'ять полеглих українських вояків УГА на військовому цвинтарі. Для покладання квітів були виділені кошти від управи міста, місцевої станційної команди і стрілецтва робітничої сотні².

Мобілізаційний вплив мало справляти й проведення 8 грудня 1922 р. свята з нагоди дня «Просвіти» в робітничій команді УГА в Братиславі, в програмі якого були представлені твори видатних українських поетів та композиторів (Шевченка, Лисенка, Вербицького та ін.) у виконанні вояків цієї сотні. Після кількох декламацій та виступів хору на сцену вийшли актори аматорського театру (з числа інтернованих), які представили присутнім виставу «Знімчений Юрко», що своїм сюжетом зацікавила усіх глядачів. І цього разу всі отримані від проведення свята кошти були переказані львівській «Просвіті»³.

Нарешті інтерновані відзначали релігійні свята, і зокрема Різдво Христове. Для цього члени робітничого відділу в м. Банська Бистриця приготували святкову вечерю та запросили на неї офіцерів армії ЧСР, у т.ч. майора Цінку, капітанів Буковського і Гегеру. «Вечеря була при застелених столах і з освіченою ялинкою. Комендант відділу виголосив святочні побажання, гість Кравс (можливо що це був генерал-чотар УГА Антін Кравс) також виступив з гарною промовою, в якій побажав нам витривалості та віри у перемогу в наших змаганнях». Після цього стрільці співали новорічні коляди, а наступного дня сотня в повному складі відвідала місцевий кафедральний собор.

Прихід нового 1923 р. не подарував інтернованим чіткої перспективи в їхньому житті на чужині. Її відсутність та неможливість повернутися додому, що означало пролонгацію їх перебування в ЧСР, до того ж – у таборових

умовах – підточувало стійкість частини воєнства і занурювало їх у невеселі думки. Це у свою чергу створювало сприятливий ґрунт для деморалізації деякого зі стрільців УГА, яка часом виявляла себе в цілком неприйнятних формах, як то сталося в робітничому відділі з Опочно 6 лютого 1923 р. Цього дня в місцевій лікарні помер вояк УГА десятник Яків Шалагин. З нагоди цієї сумної події його побратими-інтерновані писали: «Немає нікого майже з нас, який би не видерся прямо із кігтів смерті й тому вона робить на нас незвичайне враження. Страшніше дивитись на життя, в якому діється ось таке ненормальне явище, яке якраз мало у нас місце». Його побратими довгий час сумнівалися, чи доцільно було «поділитися з рештою стрільців УГА цим сумним фактом», але зрештою вирішили прояснити обставини його смерті перед загалом інтернованих⁴.

Виявилося, що за кілька днів до своєї смерті Яків Шалагин посварився з стрільцем Повшиком зі свого відділу, і невдовзі їх конфлікт переріс у бійку, яку розпочав Я.Шалагин. Ця історія мала своїм продовженням чергову бійку – ранком наступного дня, коли через свою скривджену гідність вже Повшик напав на Шалагина, завдавши йому кількох ножових ударів. Шалагин після цього знепритомнів і був оперативно приміщений до місцевого шпиталю. Попри це врятувати йому життя не вдалося, бо завдані йому поранення виявилися надто тяжкими. Вбивця був затриманий та переданий до рук чехословацької поліції⁵.

Розповівши цей прикрий випадок, редакція «Українського Скитальця» вважала за доцільне звернутися до усього загалу інтернованих із закликком плекати свої військові чесноти: «Український Галицький Стрелець, який свідомий у розумінні своєї високої місії, переживши найтяжчі хвили терпіння, трудів і саможертви нашої УГА, не підніс би ніколи своєї руки навіть на ворога, коли бачив, що він лежав перед ним безборонним. Не підніс на нього своєї руки, бо розумів, що цим сплямив би стрілецьку славу й лицарську постать Українського Галицького Стрільця, а що найбільш важливо – він

1 Зі Скитальщини // Український Скиталець. Відень, 1923. 15 лютого. № 26. С.44.

2 Зі Скитальщини // Український Скиталець. Відень, 1923. 15 січня. № 24. С.40-42.

3 Зі Скитальщини // Український Скиталець. Відень, 1923. 1 січня. № 23. С. 61.

4 Зі Скитальщини // Український Скиталець. Відень, 1923. 1 березня. № 27. С.61-62.

5 Зі Скитальщини // Український Скиталець. Відень, 1923. 1 березня. № 27. С. 61-62.

Виділ (відділ) К[ультурно] П[росвітного] К[ружка] при таб[оровому] роб[ітничому] від[ділі] ч[исло] 26 в Краль[овім] Градци.
Голова КПК – В. Бринський. ЧСР. Градець-Кралове, 1923. Slovanská knihovna – Národní knihovna ČR, f. Speciální sbírky, T-UF-3-21.

перестав би був бути членом цієї героїської родини»¹. Існують всі підстави стверджувати, що майже всі інтерновані в ЧСР вояки УГА поділяли цей заклик і не вважали для себе можливим вдаватися до насильства над обеззброєними вояками протиборчої армії. Наводячи цю цитату слід відзначити її універсальність та незмінну актуальність, у т.ч. й в сучасних умовах для майже всіх (крім радянської і російської) армій світу.

Наближення Шевченківських днів, відзначення яких дозволяло консолідувати вояцтво, на короткий час відволікло інтернованих від сумних думок. До їх святкування долучалася й місцеві мешканці (як то зокрема мало місце в Ліберці), бо програма святкування у більшості сотень мала досить велику та різноманітну програму. Винятком була робітнича сотні в Комарно, в якій через брак часу обмежилися виголошенням невеликої доповіді та кількома хорovими виступами (національний гімн і народні пісні)².

1 Зі Скитальщини // Український Скиталець. Відень, 1923. 1 березня. № 27. С. 61-62.

2 Зі Скитальщини // Український Скиталець. Відень, 1923. 15 травня. № 31-32. С. 49-57.

Проте на початку весни 1923 р. на інтернованих чекало тяжке моральне випробування, бо 25 березня ц.р. Рада послів держав Антанти ухвалила рішення про входження Галичини до складу Польської держави. «Український Скиталець» приділив висвітленню ставлення до нього з боку стрільцтва УГА, повідомивши про проведення «протестів» членами робітничих команд у Пардубицях, Хебі, Ліберці, Чаславі, Пльзені, Рудольфові, Леопольдові, Німецькому Яблонному, Штернбергу, Хомутові, в Жиліні (Словаччина)³. Згадавши про одне з таких стрілецьких зібрань, на якому були присутні члени робітничого відділу УГА у Братиславі, редакція часопису переповіла основні висловлені промовцями заклики: «нарід побідити мусить. Запорукою тому благородна кров українського народу... Хай живе українське, витривале і многострадальне плем'я Галича й Володимирії, хай живе вільна Соборна Україна»⁴.

3 День протесту // Український Скиталець. Відень, 1923. 15 квітня. № 30. С. 29-34.

4 Промова // Український Скиталець. Відень, 1923. № 30. 15 квітня. С.23-25.

Цей заклик було почуто в більшості робітничих сотень, члени яких продовжували сумлінно працювати та переказувати частину зароблених ними коштів на національні та гуманітарні потреби, як то мало місце у містечках Градець Кралове, Турнов та ін.¹ Члени цих відділів являли з себе приклад того як спільнота інтернованих може змінювати своє перебування на краще, навіть у тяжких умовах праці на чужині.

* * *

Отже, інтерновані вояки УГА виявили здатність до самоорганізації як в облаштуванні свого побуту, так і під час налагодження культурно-просвітньої роботи, саме тому їх перебування в робітничих командах відзначалось високою дисциплінованістю. Члени робітничих команд у своїй переважній більшості не дозволяли собі заплямувати чесноти українського вояка, і саме тому користувалися повагою у місцевого населення, яке з часом починало усвідомлювати їх національну ідентичність та державно-політичну приналежність. Цьому сприяло залучення мешканців чеських міст (очевидно що йшлося про тих з них, кого цікавила національна природа українців) до участі в культурному житті робітничих сотень та святкових заходах інтернованих.

Завдяки проведенню культурно-просвітньої роботи перебування вояків-українців у складі робітничих команд було сповнене

духовної згуртованості та взаємної підтримки, що у свою чергу допомагало їм долати всі випробування, якими було позначене життя емігранта. Особливо яскраво ця єдність таборян проявляла себе в день «Листопадового зриву», для підготовки відзначення якого вони докладали значних зусиль. Разом з тим єднання таборян мало й інший вияв – через щоденні зусилля старшин УГА в організації та проведенні курсів для неписьменних та малописьменних, а також в підтримці ними діяльності театральних аматорських гуртків.

Інформація про культурно-освітні здобутки робітничих сотень УГА регулярно розміщувалася на шпальтах таборового часопису «Український Скиталець», ці матеріали містять значну кількість цінних фактів для розуміння настроїв та прагнень інтернованих. Попри своє часом вкрай скрутне становище таборяни неодноразово проводили збірки коштів на різні національні та громадські потреби, намагаючись в такий спосіб внести свою скромну лепту в реалізацію важливих ініціатив. Тривале перебування на чужині негативно позначалося на їх морально-емоційному стані, підточуючи їх внутрішні сили, але вони й надалі готовність до боротьби за державну незалежність України. Тогочасні політичні реалії в центральній-східній Європі унеможлилювали для них досягнення цієї мети, примушуючи їх до пошуків шляхів адаптації в ЧСР на тривалу перспективу.

¹ З життя поза табором // Український Скиталець. Йозефів, 1922 (Липень). № 15. С.13; Зі скитальщини // Український Скиталець. Відень, 1923. 1 квітня. № 29. С.48-49.